

Др Душан Николић
ванредни професор Правног факултета у Новом Саду

ИТАЛИЈАНСКИ МЕТОД УЈЕДНАЧАВАЊА ГРАЂАНСКОГ ПРАВА (*mos docendi italicus*)

Сажетак: Истовремено са настанком људског друштва започето је уједначавање различитих правила понашања. Тај процес, који траје неколико хиљада година, нагло је интензиван у другој половини XX века под утицајем глобализације. У раду се указује на различите моделе уједначавања правних правила, почев од спонтаног прихватања обичаја, преко рецепције и инплантације нормативних решења, до савременог правног неоколонијализма.

Посебна пажња посвећена је једном неинвазивном методу, насталом у ренесансним градовима северне Италије, почетком другог миленијума. У Болоњи, Падови, Павији и неким другим трговинским и културним средиштима, глосатори су проучавали и предавали римско право садржано у Јустинијановим Дигестама. Наставу су пратили студенти из готово свих европских земаља. Учени правници су по повратку у завичај примењивали регуле римског права доприносећи успостављању јединственог *ius commune Europeum*. У раду је детаљно описан тај први, *средњевековни Болоњски процес*.

Процес дезинтеграције европског правног простора достигао је врхунац у XIX веку, када је у многим земљама извршена кодификација грађанског права. У Европи од тада постоје три различита правна круга.

Интеграција европског простора намеће и потребу за уједначавањем права. Међутим, у правној теорији, па чак и међу креаторима новог правног поретка, не постоји сагласност о методу отклањања разлика. Европски

парламент донео резолуције којима је трасиран пут за доношење јединственог Европског грађанског законика. На супрот томе, поједини аутори се залажу за поступно уједначавање права кроз отворени образовни простор. Циљ је да се студентима током студија омогући лак прелазак са једног европског универзитета на други. Таква покретљивост би омогућила да будући правници сагледају страна нормативна решења и да их касније (попут средњевековних студената који су се школовали у ренесансној Болоњи) примене у својим земљама.

Овај неинвазивни метод уједначавања права кроз нови Болоњски процес, могао би бити посебно значајан за земље у транзицији.

Кључне речи: глобализација, уједначавање права, римско право, рецепција, правни колонијализам, европско право, Европски грађански законик, Тренто пројект, Болоњски процес, транзиционе земље.

1. Методи уједначавања грађанског права

Историја људског друштва је прожета тежњом за уједначавањем правних правила. Још у раздобљу првобитних људских заједница, када је свака друштвена група живела у складу са сопственим обичајима и аутохтоним системом вредности, спонтано су уобличавана начела на којима су грађени односи припадника просторно блиских насеобина. Суживот на истом простору и растућа потреба за сарадњом, која се превасходно испољавала у робној размени, условили су настанак конкретнијих правила, попут обавезног узвраћања поклона (*potlach*), талиона (*talion*), композиције (*compostio*) и сл. Што су се друштва више отварала једна према другима, ширио се круг јединствених, универзалних регула, и то углавном оних које би данас припадале сфери грађанског права. Таква правила су олакшала повезивање различитих друштвених заједница и убрзала њихово интегрисање у шире, политичке оквире, оличене у градовима и државама.¹

Истовремено са настанком првих држава мењао се и начин регулисања друштвених односа. Органи државне власти су почели да уређују односе који су до тада били у искључивој ингеренцији породичних и родовских старешина. Уместо спонтано насталих обичајних правила, плански су доношене правне норме које су на јединствен начин регулисале релевантне друштвене односе. На тај начин започет је процес унутрашњег уједначавања правних регула и стварања јединственог правног простора, у ком су кључну улогу имали органи државне власти.

¹ Опширније о томе: Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*, Нови Сад, 2004.

Државе су као носиоци суверенитета стварале право независно једна од друге. Међутим, њихови правни системи нису у свему били различити. Под утицајем истих практичних потреба, спонтано су настајала слична, а понекад и готово истоветна нормативна решења.

До спонтаног уједначавања често је долазило и путем преузимања правних института из страних правних система (*рецепција*) и њиховог уношења у домаће право (*инплантација*). Поједини аутори говоре о *правној трансплантацији*,² подразумевајући под тим, у основи, исти процес, који се углавном одвијао неплански. Његови главни протагонисти били су студенти који су се школовали у иностранству, морепловци, трговци, истраживачи и други појединци који су својим ауторитетом доприносили да институти из страног права постану део домаће правне праксе.

Рецепција је вршена и плански. Поједине државе су својевољно преузимале нормативна решења, па чак и комплетне законске текстове развијених земаља. Мотиви за то су били различити, али су се углавном сводили на жељу да се унапређењем правног система досегне знатно виши ниво развијености друштва.

Добровољно преузимање страних нормативних решења је било релативно често у појединим периодима људске историје, али је чињеница да се уједначавање права много чешће одвијало на сасвим другачији начин. Моћни народи су по правилу наметали своје право слабијима. Кроз различите врсте вазалских односа, протектората и отворене окупације туђих територија, стваран је јединствен правни простор. Различите нијансе *правног колонијализма* прате људско друштво од настанка првих држава па све до наших дана. Довољно је погледати правну мапу света и видети какве су трагове за собом оставили Грци, стари Римљани, Холанђани, Французи, Британци, Совјети и многи други. Империје су нестале, али је цивилизацијски утицај остао...

Наметања нормативних решења има и данас. Најчешће се то чини дискретно, кроз индиректне притиске и различита условљавања, а понекад и директно, у маниру чистог *правног неоколонијализма*. Разлика је само у субјектима који формално координирају тај процес. Уместо некадашњих колонијалних сила, то данас чине различите међународне организације и наднационалне творевине.³

Наметањем високих правних стандарда и конкретних нормативних решења настоји се убрзати процес глобализације на одређеном простору. Исход, међутим, може бити сасвим супротан. Наиме, у тзв. транзиционим земљама има много модерно конципираних закона који се не примењују у пракси. Раскорак између

² В: Alan Watson, *Legal transplants – An Approach to Comparative Law*, Athens – London, 1974. (Исти рад на српском језику, у преводу Силве Митровић, 2000. године објавили су Правни факултет у Београду и Институт за упоредно право. Издање је приредио проф. др Сима Аврамовић).

³ Опширније о инструментима и субјектима уједначавања права: Маја Станивуковић, Инструменти унификације и хармонизације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на начела европског уговорног права, у књизи: Начела европског уговорног права и југословенско право- прилог хармонизацији домаћег законодавства, (приредио: Радован Вукадиновић), Крагујевац, 2001, стр. 57 – 92.

нормативног и стварног расте, а са њим и степен правне несигурности.⁴ Правни систем постаје неефикасан а држава, супротно прокламованим циљевима, неспремна и неподесна за активно и равноправно ступање у интегративне процесе.⁵

С друге стране, укључивање у глобалну поделу рада, светско тржиште и сл. постаје императив времена у ком живимо. Национални правни системи несумњиво морају бити у што већој мери компатибилни и међусобно усаглашени. Питање је само до ког нивоа треба уједначавати право, којим темпом и на који начин. Другим речима, потребна је јасна стратегија развоја правног система.

При разматрању наведене проблематике требало би имати у виду и један неинвазивни модел уједначавања права, зачет на северу Италије у доба ренесансе, који је поново постао актуелан на размеђи другог и трећег миленијума. Суштина италијанског метода (*mos docendi italicus*) је у стварању отвореног европског простора у области правног образовања који треба да омогући максималну покретљивост професора и студената и спонтано уједначавање нормативних решења путем рецепције. Концепт је настао у Болоњи почетком другог миленијума и представљао је окосницу *средњовековног Болоњског процеса*. Захваљујући њему, у Европи је посредним, ненасилним путем, постигнут висок степен уједначености (приватног) права који се одржао вековима. Идеја је да се на исти начин, путем новог Болоњског процеса и других неинвазивних пројеката створи ново *ius commune Europaeum*.

2. Средњовековни Болоњски процес

2.1. Школа глосатора и *mos docendi italicus*

Крајем XI и почетком XII века у западној Европи је почело да расте интересовање за римско правно наслеђе, које је очувано у византијској држави и у

⁴ Опширније о томе: Душан Николић, *Хармонизација стварног права на простору југоисточне Европе*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1-3/2002, стр. 157-177; Душан Николић, *Уједначавање стварног права – путеви и странпутице*, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, 3/2003, стр. 297-316.

⁵ Правна наука до сада није дала комплетну слику онога што се догађа у транзиционим земљама и њиховом окружењу. У одсуству целовите представе о садашњости, не може бити речи ни о јасној визији блиске, а поготову не о визији даље будућности права. То је још један доказ да правна наука више не може ићи само у правцу високе специјализације и уситњавања материје, који је трасиран још у XIX веку. Поред оних који у шуми виде (само) поједина стабла, морају постојати и они који ће видети шуму као целину. Најкраће речено, правној науци широм света недостају интегративна компонента и синтетичка знања.

Економска наука у том погледу предњачи. Постоје маркокономске студије које дају јасан пресек постојећег стања и могуће сценарије блиске и даље будућности. Једна од најупечатљивијих је свакако књига Џозефа Е. Стиглица (Joseph E. Stiglitz), *Противречности глобализације (Globalization and Its Discontents)*, која је објављена и на српском језику (Београд, 2002). Сличне студије писали су и аутори из нашег региона. В: Наталија Николовска – Драгомир Сундаћ, *Сценариј за економски слом земаља у транзицији*, Ријека, 2003.

окрыљу хришћанске цркве. Студиозније проучавање римских регула започето је у већим културним и привредним средиштима Апенинског полуострва: Равени, Павији, Болоњи и Падови, а затим и у неким другим местима.⁶ Није ни мало случајно што су студије права добила замах управо у том делу Европе. Италијански градови су због географског положаја били незаобилазна трговинска али и цивилизацијска спона Истока и Запада. Осим робе, ту су пристизале и информације о култури и праву других народа. Уз то, не би требало занемарити ни чињеницу да су управо ту, у средишту некадашњег Римског царства текстови старих прописа и њихових коментара били доступни ширем кругу читалаца. Највећи део римске правне заоставштине сачуван је у библиотекама католичке цркве, о чему сведочи и чувена максима: *Ecclesia vivit lege Romana*. Међутим, неоспорно је да су практичне потребе пресудно утицале на ренесансу, а касније и на рецепцију римског права. Наиме, италијански правници су свакодневно били у прилици да се увере да стара правила по својим решењима, у великој мери одговарају живој привредној активности на обалама Медитерана.

Почетак ренесансе римског права везује се за школу глосатора коју је у XI веку основао правник и филолог *Ирнерије (Irnerius)* у Болоњи. Школа је развила посебан метод проучавања римског правног наслеђа (*mos docendi italicus, италијански метод*) који се састојао у читању, језичком појашњавању и коментарисању Јустинијанових Дигеста.⁷ Коментари су били кратки и записивани су у виду кратких бележака - *glossa* (па отуда: школа глосатора) између редова (*glossa interlinealis*) или на маргинама проучаваног текста (*glossa marginalis*). Глосе су затим груписане према питањима на која су се односиле и издаване у облику збирки (*summae*), а оне су касније обједињаване у шире тематске целине (*summae summarum*). Средином XIII века, последњи велики глосатор *Аккурзије (Accursius)* сачинио је зборник *Glossa magistralis seu ordinaria* са глосама свих својих претходника. Ова збирка се по систематици није разликовала од предходних. И у њој су глосе биле разврстане по питањима. Задржана је, дакле, стара предметна систематика. Судећи по томе, могло би се закључити да на теоријском плану нису јасно разликоване области јавног и приватног права. Међутим, та разлика је ипак посредно дошла до изражја. Чињеница је наиме, да су се глосатори превасходно бавили одредбама које су се према тадашњим приликама могле сматрати актуелним. То су пре свега биле норме које су се односиле на робну размену. Тај сегмент римског правног наслеђа, који се у погледу материје подудара са једним делом савременог грађанског права, касније је доживео потпунију рецепцију. Прописи који би се по данашњим мерилима могли уврстити у уставно, управно и кривично право нису били предмет дубљег интересовања. Забележено је чак да су глосатори прескакали књиге Дигеста које су се односиле на државно уређење и на деликтну одговорност. Наравно, не без разлога. Јустинијанове одредбе о организацији власти су писане за неко друго време и сасвим је разумљиво да нису биле примерене феудалном поретку који је у доба глосатора

⁶ Опширније: Антун Маленица, *Римско право*, Нови Сад, 2003.

⁷ Назив *италијански метод*, данас користимо у нешто ширем значењу.

владао на простору Европе. Слично је било и са нормама о деликтној одговорности. Феудални владари су вероватно сматрали да су санкције које је предвиђало римско право сувише благе и неделотворне. У законодавној и судској пракси широм Европе доминирале су тзв. *одразне казне*, које су се састојале у сакаћењу (*mutilacio*). Исто тако, изрицане су *новчане глобе* које су биле вишеструко веће од претрпљене штете и сл. Имајући све то у виду, глосатори су посебну пажњу посветили одредбама Јустинијанове кодификације које су у таквим околностима једино могле да имају практичну вредност, а оне су по природи ствари припадале сфери данашњег грађанског (приватног) права. С тога је разумљиво да се и настава на италијанским универзитетима одвијала углавном у цивилистичким оквирима.

Наставу су похађали студенти из свих делова Европе. Болоња је са другим италијанским универзитетским центрима заиста била *alma mater studiorum*. Размере и значај средњовековног Болоњског процеса могу се наслутити тек када се закорачи у атријумиме, холове и свечане дворане универзитета чије су зидове грбовима украсиле хиљаде студената из моћних европских племићких породица. По повратку у своје земље, они су као учени правници почели да се ослањају на римске регуле. На тај начин је у већем делу Европе започета рецепција, а тиме и процес уједначавања права.

2.2. Ширење италијанског метода

Италијански метод је касније прихваћен и у другим европским културним средиштима. Познато је наиме, да су на исти начин римско право проучавали и подучавали *Вакарије (Vaccarius)* у Оксфорду (Енглеска) и *Плацентин (Placentinus)* у Монпељеу (Француска) са својим следбеницима. Међутим, у Енглеској је већ 1236. тзв. *Мертонским статутом* забрањена примена римског права. Сматра се да је на то утицала бојазан властеле да би владар могао да у Јустинијановој кодификацији нађе упориште за успостављање апсолутне власти. Та одлука је била од судбинског значаја за развој права у Енглеској. У њој је од тада развијан аутохтони правни систем који се временом све више разликовао од правних система осталих европских земаља, посебно са становишта грађанског права.⁸ С друге стране, у Француској је традиционални схоластички метод доживео крупне промене. Све више пажње је посвећивано употребној вредности римског права. Тиме су постављени темељи једног новог методолошког правца и нове правне школе.

Сматра се да су либерална схватања француских правника подстакла Италијана *Ћина де Пистоју (Cinus de Pistoia)* да заједно са својим следбеницима *Бартолом де Сасофератом (Bartolus de Sassoferrato)* и *Балдом де Убалдијем (Baldus de Ubaldis)* заснује нов методолошки приступ римском праву који је од средине XIII до XVI века развијан у оквиру школе пост-глосатора. За разлику од својих претходника глосатора, који су се ограничили на то да открију прави смисао појединих делова Јустинијанове кодификације, они су у римском

⁸ В: Правни системи државне регулативе: Англоамерички тип.

правном наслеђу тражили упориште за решење конкретних правних проблема. Захваљујући томе, римско право је постало супсидијерни извор. *Glossa ordinaria* и одредбе Јустинијанове кодификације су примењиване уколико одређено питање није било уређено домаћим правом. Временом су и стручна мишљења (*consilia*) угледних постглосатора стекла такав ауторитет у пракси да су их многи сматрали обавезујућим. Било је чак и прописа који су налагали да се у судским поступцима и у настави води рачуна о преовлађујућем ставу истакнутих правника (*communis opinio doctorum*). Да би олакшали рад студентима и практичарима, водећи постглосатори су писали коментаре (*lecturae*). (Зато их називају и *коментаторима*.) Предмет научне обраде, међутим, најчешће нису били изворни римски текстови, већ зборници глоса. Стога се говорило да они заправо, глосирају глосе. Осим тога, постглосатори су писали расправе, трактате (*tractatus*) о појединим правним питањима. У њима су методом уопштавања изведена многа начела на којима се заснива савремено грађанско право.

2.3. Модификација: Француски метод

У XVI веку, који је био у знаку хуманизма и ренесансе, настала је нова правна школа. Она је заснована на идејама Италијана *Андреа Алцијата (Andreas Alciatus)*, али је процват доживела у Француској. Ту је зачет нов методолошки приступ римском праву, познат као *француски метод (mos docendi gallicus)*. Наиме, *Жак Кижа (Jacques Cujas)*, *Дионизије Годфроа (Dionisius Gothofredus)* и други истакнути припадници ове школе сматрали су да се треба вратити изворним текстовима и одбацили све интерпретације и модификације у виду глоса и коментара. Друштво је, по њиховом мишљењу, у то доба већ толико унапредовало да је могло да усвоји логику класичног римског права и елегантни стил римских правника. По томе су добили назив *елегантна јуриспруденција*. Њихова школа је још позната као *рана историјска*, јер се залагала за проучавање и непосредну примену изворног римског права, и као *школа хуманистичке јуриспруденције*, јер је настала у време хуманизма.

Припадници ове школе су се много више од својих претходника бавили домаћим правом. Злагали су се да оно буде уврштено у наставне програме универзитета и да буде кодификовано. Осим тога, установили су велик број појмова и принципа које користимо у савременом грађанском праву. Међутим, у поређењу са достигнућима на теоријском плану, практичан утицај ове школе је био веома мали. Разлоге за то би требало тражити у чињеници да је елегантни стил, заснован на изворном латинском језику, био неприступачан већини практичара.

Елегантна јуриспруденција је наслутила дубоке промене у друштву али није успела да на њих адекватно одговори. Европа је у то време доживљавала културни и привредни препород. Технички проналасци и нови методи рада су омогућили појаву значајног вишка производа који је био намењен тржишту. Расла је и куповна моћ становништва. У таквим околностима била је све наглашенија потреба за несметаном циркулацијом робе, капитала и идеја. Насупрот томе, европски простор је тада био издељен на мноштво малих државица и других ентитета, са исто толико

различитих правних система. Територијална исцепканост је успоравала робни промет и стварала додатне трошкове у виду такса и других намета. *Правни партикуларизам* је изазивао правну несигурност. Елегантна јуриспруденција је правилно уочила да би оба проблема могла да буду решена широм применом римског права.

Римско право је продирало у правне системе појединих земаља посредним путем, кроз практичну делатност учених правника. Услови за његову званичну рецепцију су се стекли тек када су владари, подржани од стране богатих слојева грађанства, одлучили да се ухвате у коштац са територијалном расцепканошћу и правним партикуларизмом. Немачки цар *Максимилијан I* је 1495. године *Законом о царском камерном суду* прописао да ће се убудуће судити по општем праву које су чинили раније донети царски закони, црквени канони и правила садржана у Јустинијановој кодификацији (*Corpus iuris civilis*). Странке су могле да се позивају и на локално право, али је требало да докажу како оно у конкретном случају гласи. С друге стране, стајало је правило да *суд познаје опште право – iura novim curia*. Такав систем суђења је приморао правнике практичаре да се у већој мери окрену реципираном римском праву.⁹

2.4. Слабљење утицаја: *usus modernus pandectarum* и историјска правна школа

Управо у то време, на размеђи средњег и новог века, зачет је један нови правац са наглашеним практичним усмерењем, који је касније назван *модерна примена Пандеката (Usus modernus Pandectarum)* по истоименом делу *Самуела Штрика (Samuel Stryk)*. Припадници ове школе се нису као глосатори и постглосатори држали глоса, нити су доследно следили римске текстове попут елегантне јуриспруденције. Они су одредбе Јустинијанове кодификације третирали као важеће право, али су их у знатној мери прилагођавали потребама времена. Посебно оне садржане у *Дигестама* (на грчком: *Пандекта*, па отуда: *Пандектисти*). Главни циљ им је био да у задатим оквирима што боље реше проблем који се јавио у пракси. (Зато их називају и *практичарима*.) У то време су модификације римског права биле бројне и опсежне. Пандектна правила су често усаглашавана са домаћим правом које је у многим случајевима било примереније стварним друштвеним потребама. Тиме је започет процес стварања националних законодавстава и постепеног нестајања нечега што су многи називали *ius commune Europaеum*.

Знатно касније, на сличним идејним позицијама заснована је *историјска правна школа (Historische Rechtsschule)*. Она је настала на простору немачких држава у првој половини XIX века као реакција на учење о природним правима. *Густав Хуго (Gustav Hugo)*, *Карл фон Савињи (Karl von Savigny)*, *Георг Фридрих Пухта (Georg Friedrich Puchta)*, *Ото фон Гирке (Otto von Gierke)* и други припадници ове школе сматрали су да не постоји универзално природно право које

⁹ Опширније: Владимир В. Водинелић, *Грађанско право – уводне теме*, Београд, 1991.

одговара свим народима. По њиховом мишљењу, право је израз народног духа. Оно је део историје народа (отуда: историјска правна школа). Пошто се народи међусобно разликују, мора постојати и разлика у праву. Осим тога, припадници ове школе су сматрали да би требало да правна правила настају спонтано, кроз животну праксу и мисаону активност учених правника, а не да буду наметана од стране законодавне власти. За њих су обичаји били прави израз народног духа, а закони само нужно зло. Наиме, они су правилно уочили да право није једном за свагда дато и да не може бити статично. С разлогом су тврдили да се правни систем мора еволутивним путем прилагођавати променама у друштву. Закони су, по њиховом мишљењу, на неприродан начин успоравали еволуцију права. Због тога су били огорчени противници кодификације.

Ипак, XIX век је протекао у знаку великих законика. Њиховим доношењем окончан је процес уобличавања националних законодавстава. Идеја о јединственом европском праву је тада постала депласирана...

3. Уједначавање права у савременој Европи

У теорији је одавно било залагања да се право уједначи. Међутим, институционални оквири за то су створени тек када је у пракси заживела идеја паневропске интеграције. Од оснивања Савета Европе (*Council of Europe*) 1949. године, доносе се парламентарне резолуције, препоруке Комитета министара и међународне конвенције које подстичу *хармонизацију* и *унификацију* права држава чланица. Стварањем Европске уније (*European Union*), створени су још чвршћи институционални оквири за постепено уобличавање новог *ius commune Europeum*.

3.1. Резолуције Европског Парламента о уједначавању приватног права

Европски Парламент је 1989. године донео *Резолуцију о раду на уједначавању приватног права држава чланица*¹⁰ којом је затражио да се прво обаве припремни радови за израду концепта заједничког европског законика у тој области. Међутим, комисија није започела рад ни након више година. С тога је Парламент 1994. године донео нови акт: *Резолуцију о хармонизацији одређених сектора приватног права чланица*,¹¹ са конкретнијим, и нешто скромнијим задатком. Наиме, од радне групе је затражено да размотри могућност израде концепта заједничког европског законика којим би били обухваћени само поједини сегменти приватног права. Осим тога, комисија експерата је добила задужење да предложи приоритете за парцијалну кодификацију у кратком року и много ширу хармонизацију у дужем

¹⁰ Official Journal of the European Communities, No. C 158, 28.6. 1989, p. 400.

Према: <http://www.ufsia.ac.be/-estorme/CECL-Resolution.html>.

¹¹ *Resolution on the harmonization of certain sectors of the private law of the Member States* од 6. маја 1994. Према: <http://www.ufsia.ac.be/-estorme/CECL-Resolution.html>.

року. Године 2001. Европски парламент је посебним закључком затражио да се интензивира рад на изради јединственог Европског грађанског законика.

3.2. Пројект јединственог Европског грађанског законика.

На кодификацији европског права ради Студијска група за Европски грађански законик (*Study Group on a European Civil Code*).¹² У оквиру ње формиран су посебни тимови за поједине области.¹³

У међувремену, остварени су значајни резултати на плану хармонизације уговорног права. Посебна комисија за европско уговорно право (*Commision on European Contract Law*) на чијем челу је био професор Оле Ландо (Ole Lando), (па отуда: Ландо комисија, *Lando Commision*) формулисала је основна начела: *Principles of European Contract Law*. Године 1995. презентована је прва верзија првог дела, 1998. објављена је комплетна верзија првог и другог дела и, 2002. године објављен је трећи део са додатним поглављима.

Почетни успеси су учврстили уверење присталица овог пројекта да треба наставити рад на изради концепта Европског грађанског законика. Међутим, у Европи постоје и другачија мишљења. Наиме, нису сви сагласни да је то најбољи пут за уједначавање права.¹⁴

4. Тренто пројект и нови Болоњски процес.

У Италији, на Правном факултету универзитета у Тренту једна група истраживача трага за заједничким основама (језгром) европског уговорног, одштетног и стварног права.¹⁵ Ово истраживање које је познато под називом *The Trento Project on the Common Core of Private Law in Europe* има два циља. Први је да се сачини правна мапа Европе, која би указала на сличности и разлике које постоје међу правним системима појединих земаља. Дугорочни циљ је да се кроз образовну делатност створи отворени европски правни простор који би омогућио постепено и уравнотежену конвергенцију различитих правних система.¹⁶

Овај концепт је на истој линији са *Болоњским процесом* који је усмерен на стварање отвореног европског простора у области високог образовања. Циљ је да се студентима током студија омогући релативно лак прелазак са једног европског универзитета на други. Таква покретљивост би омогућила да будући правници

¹² Руководилац групе је Кристијан фон Бар (*Christian von Bar*), професор Правног факултета у Оснабрику. В: Christian von Bar, *Le groupe d'études sur un code civil europeen*, *Revue internationale de droit comparé*, 1/2000.

¹³ В: *Study group on a European civil code* (<http://www.ufsia.ac.be/-estorme/CECL.html>).

¹⁴ Опширније у књизи: *Towards a European Civil Code*, Nijmegen – The Hague – London – Boston.

¹⁵ Радам на овом пројекту руководе Мауро Бусани (Mauro Bussani) и Уго Матети (Ugo Mattei). В: Mauro Bussani – Ugo Mattei, *Le fond commun du droit prive europeen*, *Revue internationale de droit comparé*, 1/2000.

¹⁶ В: *The Common Core of European Private Law* (<http://www.jus.unitn.it/dsg/commoncore/>).

сагледају страна нормативна решења и да их касније (попут средњовековних студената који су се школовали у ренесансној Болоњи) примене у својим земљама.

17

5. Италијански метод и регионално уједначавање права у југоисточној Европи

У свим земљама југоисточне Европе грађанско право је засновано на римском правном наслеђу, припада европском типу правних система и по многим карактеристикама гравитира германском правном кругу. Осим тога и новија историја грађанског права у земљама југоисточне Европе има много сличности. То посебно важи за бивше чланице југословенске Федерације.

Међутим, евидентно је да развој правних система не тече у истом смеру. Земље у региону усвајају различита нормативна решења и граде грађанско право на битно другачијим основама. Разлике временом постају све веће. Сличан проблем постоји и у унутар наше државне заједнице. Наиме, током последњих неколико година Црна Гора је често преузимала нормативна решења из англоамеричког права док је Србија наставила да гради правни систем у духу европске правне традиције. Због тога два републичка законодавства, која су деценијама била готово у свему подударна, попримају битно различита обележја.

Додатни проблем представља то што се преузимање регулативних концепата, па чак и конкретних нормативних решења, врши стихијски, пребрзо и без сагледавања могућих последица имплантације.¹⁸ Примарни циљ је да се што пре задовоље правни стандарди који важе у земљама Европске уније, независно од тога да ли се у пракси заиста могу остварити. Раскорак између нормативног и стварног све више расте, а са њим и правна несигурност. Коначни исход није тешко наслутити...¹⁹

Да би се спречило наступање негативних последица, треба изградити јасну стратегију развоја правног система, полазећи од унутрашњих прилика и збивања у ближем и ширем окружењу.

По узору на Тренто пројект, требало би утврдити у којим се све сегментима домаће право подударно са правом европских, и посебно суседних земаља. Потребно је зауставити дивергентне процесе и очувати заједничко језгро (*common core*). Разлике треба отклањати поступно и уз темељне анализе могућих последица. Хармонизацију не треба вршити по сваку цену. Уколико се покаже да је одређени правни стандард објективно неостварив, прилагођавање домаћег законодавства треба одложити док се не стекну одговарајући услови.

¹⁷ V: Konvencija o priznavanju kvalifikacija iz oblasti visokog obrazovanja u regionu Evrope, Lisabon 11.04.1997. (Lisabonska deklaracija); Evropska zona visokog obrazovanja – Zajedničko saopštenje evropskih ministara obrazovanja sa sastanka u Bolonji 19.06.1999.(Bolonjska deklaracija).

¹⁸ Опширније: Душан Николић, *Казнена накнада штете*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1-2/2003., стр. 143-154.

¹⁹ Опширније: Душан Николић, *Хармонизација стварног права на простору југоисточне Европе...*

Истовремено, треба се активно укључити у Болоњски процес и тако допринети формирању отвореног образовног простора у области правног образовања, да би нове генерације домаћих правнике биле спремне за укључивање у Европску унију.

*Dušan Nikolić, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law in Novi Sad*

Italian Approach to Unification of Civil Law (mos docendi italicus)

Abstract

Unification of human behavior patterns began with the first human society. This process, which has been lasting for thousands years, was rapidly intensified in the second half of the 20th century by the process of globalization. This article is the overview of different types of unification, from a spontaneous acceptance of certain customary behavior to the reception and implantation of certain normative solutions, and all the way to contemporary legal neocolonialism.

The focus of this article is the one type of a non-invasive method which was created at the beginning of the second millennium in the north of Italy, in Bologna, Padova, Pavia and other commercial and cultural centers, where glossators researched and taught Roman law codified in the Justinian's Digesta. Students from all over the Europe followed these lectures. Afterwards they would go back to their countries where they applied Roman rules and thereby contributed to the creation of the uniform *Ius Commune Europaeum*. This article describes in detail the first medieval Bologna process.

The process of disintegration of the European legal area reached its peak in the 19th century when many European countries codified civil law. Since then there have been three different circles of civil law.

Integration of Europe implies the need for unification of law. However, legal theorists and creators of the new legal order cannot agree what kind of method would remove existing inconsistencies. European Parliament adopted a few resolutions initiating a new European Civil Code. On the other hand, there are authors who argue that a unification of law is possible by creating a common area of legal education. Its aim is to provide students with possibility for easy transfer from one European university to another. Such mobility would enable future lawyers to understand foreign legal concepts and, later on (like their medieval counterparts from the renaissance Bologna) to apply them in their national legal systems.

This non-invasive method of unification of law through new Bologna process could be of immense importance for all countries in transition.